

ซ่อนไว้ในลึม ก-อ ในชีวิตอีสาน Hidden Treasures

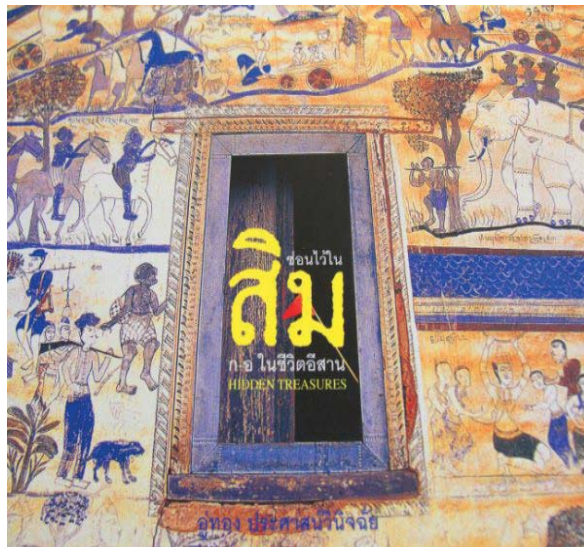
ระวีวรรณ ช่อมพฤษ์

สค.ม.(สังคมวิทยา), รองศาสตราจารย์,

กองบริการการศึกษา,

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

E-mail: Crawewan@bunga.pn.psu.ac.th

อุทัย ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). **ซ่อนไว้ในลึม ก-อ ในชีวิตอีสาน Hidden Treasures**. ISBN: 978-974-06-4846-8
กรุงเทพฯ: ฟูลสต็อป. 320 หน้า. ราคา 490 บาท. ภาพประกอบ.

หนังสือดังกล่าวสะดุดตาตั้งแต่แรกเห็น เนื่องจากปกหน้าเป็นรูปถ่ายจากภาพจิตรกรรม หรือ “ฮูปแต้ม” ของผนังโบสถ์วัดยางทองวราราม (วัดบ้านยาง) อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดมหาสารคาม ส่วนปกหลัง เป็นภาพวาดจากวัดไชยศรี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น หนังสือเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 16.5 เซนติเมตร แต่มีความหนาของหนังสือเกือบ 3 เซนติเมตร จึงเป็นหนังสือที่มีขนาดแตกต่างจากปกปกเกิดมุดๆ ทั่วไป ความงามของภาพจิตรกรรมที่ถ่ายได้ชัดเจนบนหน้าปก เนื้อหาภายในเล่มเป็นเสน่ห์ที่ชวนให้พินิจพิจารณาได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรมที่เพียรไปถ่ายรูปมาลงไว้ โดยไปตามวัดต่างๆ ถึง 19 วัด จาก 9 จังหวัดในอีสาน คือ จังหวัดกาฬสินธุ์ 2 วัด จังหวัดขอนแก่น 5 วัด จังหวัดนครพนม 1 วัด จังหวัดนครราชสีมา 2 วัด จังหวัดบุรีรัมย์ 1 วัด จังหวัดมหาสารคาม 3 วัด จังหวัดมุกดาหาร 1 วัด จังหวัดร้อยเอ็ด 3 วัด และจังหวัดอุบลราชธานี 1 วัด โดยให้รายละเอียดของที่ตั้งวัด การเดินทาง เนื้อหาภายในและภายนอก และระบุภาพหน้าต่างๆ ในหนังสือไว้ด้วย นับว่าให้ความสะดวกแก่ผู้ชื่นชอบที่จะตามไปดูของจริงให้ประจักษ์แก่สายตาว่างามเพียงใด

ลิม ฮูปแต้ม กับเรื่องราวของชาวอีสาน Temple, Mural and Stories of The Northeast (บทนำหน้า 9-19)

หนังสือทั้งเล่มเขียนในรูปแบบจดหมายที่อุทงเขียนถึง น้าริน เริ่มด้วยการให้ความรู้เรื่อง “ฮูปแต้ม” (จิตรกรรมฝาผนัง) ที่ลิม (โบสถ์) ไว้อย่างละเอียดปูพื้นให้เข้าใจถึงการวาดของ “ช่างแต้ม”

เนื้อหาในเล่มแบ่งเป็น 25 หมวด เรียงลำดับ ก-อ ตามคำที่เขียนด้วยตัวอักษรไทยน้อย ซึ่งชาวอีสานใช้บันทึกเรื่องราวท้องถิ่นกันมานานก่อนจะเรียนรู้อักษรไทยมาตรฐาน ในที่นี้จะขอยกถึงเนื้อหาโดยสรุปของแต่ละหมวด ซึ่งมีภาพจิตรกรรมฝาผนังประกอบทุกหมวด ดังนี้

1. ก. กองฮอด: พิธีแห่งการยอมรับยกย่อง Promotion Ceremony

เนื้อหาในหมวดนี้ ว่าด้วย “ฮางลิน (รางวัล)” หรือ

“ฮางฮอด (รางวัล)” ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธีกรรมที่เรียกว่า “กองฮอด” ซึ่งเป็นพิธีสงฆ์หน้าพระภิกษุที่ชาวบ้านจัดขึ้น เพื่อยกย่องพระที่ปฏิบัติดีและมีความสามารถ มีรายละเอียดตั้งแต่การตั้งกองฮอด พิธีจัดสงฆ์ และการตีความของผู้เขียนเองที่ว่า กองฮอด เป็นกลวิธีในการควบคุมสงฆ์

2. ข. ช่วง กับการเล่นสว และเลือกคู่ Courtship

ให้ความหมายของช่วง และประเพณีการลงช่วง ซึ่งมีรายละเอียดที่น่าตื่นตาตื่นใจทั้งรูปวาดและความรู้ที่อ้างอิงจากงานของคนอื่น นอกจากรายละเอียดในการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวอีสานแล้ว ยังมีวิธีการได้มาซึ่งเจ้าสาวอีกด้วย

3. ค. แคน: เครื่องดนตรีเก่าแก่ที่สุดในโลก? Kaen (Reed Organ)

ให้ภาพและเนื้อหาของหนุ่มอีสานสมัยก่อนที่ต้องเป่าแคนเป็น ทั้งเป่าเล่นเดี่ยวๆ และแคนยังเล่นร่วมกับพิณโป่งกลาง และอื่นๆ อีกด้วย นอกจากนี้ก็พูดถึงจังหวัดและท่วงทำนองของแคน พัฒนาการของแคนทั้งในรูปลักษณะและสถานภาพของแคนที่แต่เดิมนั้น เป็นเครื่องดนตรีศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เป่าสื่อสารกับเทพเจ้า ใช้บรรเลงขับกล่อมในพระราชฐาน จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 ห้ามเล่นและห้ามฟังแแล้วลาว กาลเวลาผ่านไปจวบจนปัจจุบัน แคนมีสถานภาพอย่างไร คงพอนึกภาพออก

4. ง. จันเหือนดี ฉลอง “เรือนมงคล” Cremation

ให้ความหมายและอธิบายความ “จันเหือนดี” คืองานศพไว้อย่างน่าสนใจ ประกอบกับการตีความด้วยโดยมีรายละเอียดขั้นตอนต่างๆ ของการจัดงานศพตั้งแต่ต้นจนถึงการเผาศพ เห็นได้ว่าคนอีสานให้ความสำคัญกับงานศพมาก ดังที่ผู้เขียนให้ข้อมูลว่าจิตรกรรมภาคอีสานให้เนื้อที่กับเรื่องราวของงานศพมากเมื่อเทียบกับภาคอื่น

5. จ. จักสาน: มีวันที่ดีเพราะมีเธอ Bamboo Works

ในหัวข้อนี้ที่ว่า “มีวันที่ดีเพราะมีเธอ” นั้น ผู้เขียนเชื่อว่า หากขาดเครื่องจักสานเสียแล้ว ชีวิตคนอีสานคงไม่สะดวกสบายเท่าที่เป็นอยู่ในหมวดนี้ให้รายละเอียดของเครื่องจักสานแบ่งตามประโยชน์การใช้งานได้ชัดเจนและยังสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวอีสานทั้งสมัยก่อนและปัจจุบันได้ดี ด้วยมีการปรับเปลี่ยนเครื่องจักสานบางชนิดให้เข้า

กับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปด้วย

6. ช.ช้าง และสิ่งสาราสัตว์ Elephants

อุปแต้มที่ยกมาในหมวดนี้ให้ความสำคัญกับช้าง ทั้งที่มีส่วนสำคัญในพุทธประวัติ และในฐานะเป็นช้างทรงคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ มีการพูดถึงชาวคอยที่ขอบเลี้ยงช้าง และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงช้าง รวมทั้งวิธีการจับช้างป่ามาเป็นช้างบ้านอีกด้วย ความรู้เหล่านี้ถ้าไม่มีการบันทึกไว้ นานไปก็คงไม่มีใครรู้ สัตว์อื่นที่มีอยู่ในรูปก็เช่น ไก่ นก ลูก ลิง แรด สุนัข แมว กบ ปลา ภูษานาค เป็นต้น

7. ต.กว่าจะเป็นปลาแดก มิตรคู่ครัวอีสาน

Fermented Fish

ในอักษร ด.นี้ ให้ความหมายของคำว่า “แดก” ในภาษาอีสาน และ “ปลาแดก” โดยให้ความรู้ทั้งในการทำปลาร้ากับปลาแดก และช่วงเวลาที่จะได้ปลามาทำปลาแดกด้วย นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดของเครื่องมือจับปลาประเภทต่างๆ และความสามารถในการสังเกตแหล่งน้ำนัยของสัตว์น้ำของชาวอีสานด้วย เพื่อใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำได้สอดคล้องกับสภาพต่างๆ ทั้งของน้ำและปลา

8. ต.ตำนานชีวิต: อีสานเมื่อวันวาน In Olden

Times

ชีวิตอีสานเมื่อวันวาน ผู้เขียนอ้างอิงถึงบันทึกตรวจราชการมณฑลอุดร และมณฑลอีสาน เมื่อ พ.ศ. 2449 ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ให้ภาพชัดเจนและครอบคลุม นอกจากนี้ ก็ยังอ้างอิงถึงคำบอกเล่าของคนรุ่นยายและงานของ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ เช่นที่ผู้เขียนอ้างอิงในหลายๆ หมวด

9. ถ.ถ.ผี และเทวดา Gods and Spirits

บทนี้ว่าด้วยเรื่องผีสำคัญๆ ของชาวอีสาน การนับถือผี และตำนานเรื่องเล่าที่มีเรื่องเล่าที่สนุกและน่าสนใจมาก

10. ท.ทหาร กับวิญญาณขบถ Soldiers and

Policeman

เมื่ออ่านบทนี้อย่างพิถีพิถันประกอบกับเหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน จะเห็นความเดือดร้อนทุกข์ยากของคนอีสานที่สืบเนื่องมาตลอดตั้งแต่อดีตถึง

ปัจจุบัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปทหารมากมายสะท้อนประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ดี มีการพูดถึงกบฏผีบุญ การปกครอง และสภาพความเดือดร้อนของราษฎรในสมัยนั้น และมีการตีความอุปแต้มทหารที่ปรากฏในสิมด้วย

11. น.นา และภูมิปัญญาเรื่องข้าว Fields

เรื่องนาเรื่องข้าวนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมสภาพของนาตามพื้นที่ซึ่งเรียกชื่อนาแตกต่างกันไป เช่น นาดอน นาโคก นาหาม เป็นต้น และมีรายละเอียดของท้องนาที่มีใช้แหล่งปลูกข้าวอย่างเดียวกันแต่เป็นทั้งแหล่งโปรตีนและพืชผักสารพัดชนิด นอกจากนี้ ยังพูดถึงพันธุ์ข้าว การดำข้าวและธรรมเนียมปฏิบัติหลายอย่างที่เป็นการสำนึกถึงบุญคุณของข้าว โดยมีตำนานเกี่ยวกับข้าวหลายเรื่อง เป็นการตอกย้ำความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติตนของชาวอีสานที่เกี่ยวกับข้าว

12. บ.บุญ: ฮีต 12 Festivals

ฮีต คือ จารีต ฮีต 12 ก็คือ จารีตที่กำหนดว่าในแต่ละเดือนนั้นจะต้องทำบุญอะไร ซึ่งในบทนี้ก็บรรยายบุญสำคัญๆ ของแต่ละเดือน ตั้งแต่เดือนยี่จนถึงเดือนสิบสอง นำเสียดายที่หลายฮีตหมดความหมายไปเพราะคนรุ่นใหม่มีความเชื่อที่แตกต่างจากคนรุ่นเดิม

13. ป.เปรต สัตว์นรก กับคอง 14 Hell

พจนานุกรมและในคัมภีร์ต่างๆ ของชาวอีสานเรียกเปรตคองคู่กันไปกับผี เป็น “ผีเผด” ส่วนคำว่า คอง นั้น คือ คลองหรือครรลอง หมายถึง แนวทางปฏิบัติอย่างหนึ่งที่พึงเป็นคองที่สำคัญในความคิดคนทั่วไปพึงปฏิบัติต่อกัน ผู้เขียนให้รายละเอียดแต่ละคองไว้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นคองสิบสี่ของคณกลุ่มต่างๆ มีแนวปฏิบัติไปในเรื่องบุญและที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์อยู่หลายข้อ

14. ผ.ผะเวด: คุณธรรมอันดีหนึ่งของชาว

อีสาน Vessantara

ผะเวด คือ พระเวสสันดร ตามสำเนียงอีสาน และคนอีสานให้ความสำคัญกับพระเวสสันดรมาก ผู้เขียนตีความว่าทานบารมีที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญนั้น ตรงกับคติในการดำเนินชีวิตที่ชาวอีสานให้ความสำคัญสูงสุด คือ การให้และการแบ่งปัน ปัจจุบันคนอีสานก็ยังนิยมฟัง

เทศน์มหาชาติให้จบในวันเดียว และบุญผะเหวดยังคงเป็นงานประเพณีที่คนทั้งหมู่บ้านให้ความสำคัญสูง นอกจากนี้ก็ให้ชื่อและเรื่องย่อของทศชาติชาดกครบทั้ง 10 ชาติ ที่น่าสนใจก็คือ ในบทนี้จะมีภาพจิตรกรรมประกอบหลายภาพมาก

15. ฝน นาค และพิธีกรรม Rain

คนอีสานให้ความสำคัญกับฝน และทำทุกวิถีทางที่จะให้ได้ฝน ผู้เขียนได้พูดถึงตำนาน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนโดยมีคำอธิบายถึงแต่ละพิธีด้วย นับว่าน่าสนใจมาก และยังมีตำราฟ้าไขปักตู (ฟ้าเปิดประตูน้ำฝน) ของชาวอีสานโบราณด้วย

16. พ.พุทธประวัติ และอดีตพุทธ Buddha

บทนี้พูดถึงปฐมสมโพธิ และเปรียบเทียบภาพจิตรกรรมฝาผนังของสิมอีสานกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคอื่นๆ ซึ่งให้ความสำคัญต่างกัน คือ ฮูปแต้มอีสานไม่ให้ความสำคัญกับการเรียงลำดับเรื่องราว แทบไม่เขียนเรื่องทศชาติชาดก (เท่าที่ผู้เขียนไปเห็นมา) และไม่ค่อยมีพุทธประวัติ แต่กลับนิยมวาดรูปพระอดีตพุทธเจ้า

17. ฟ.ฟ้อน: การติดต่อกับผู้ยิ่งใหญ่ Dancing

ความรู้เกี่ยวกับการฟ้อนในบทนี้อ้างอิงกับภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ประกอบด้วย การเซิ้ง ทำฟ้อนของชาวอีสานและความพยายามที่จะกำหนดทำฟ้อนของภาคอีสานจากหลายสำนัก นอกจากนี้ การฟ้อนยังเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีกรรมเพื่อติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขับไล่วิญญาณและสิ่งชั่วร้าย จนกระทั่งถึงการฟ้อนเพื่อรักษาโรค

18. ม.มัลลย์หมิ่น มัลลย์แสน Pra Malai

บทนี้พูดถึงมัลลย์หมิ่นมัลลย์แสนและที่มาจากมัลลย์สูตร เรื่องพระมัลลย์ที่ได้ท่องไปในแดนต่างๆ ทั้งนรกสวรรค์ แดนมนุษย์ และแดนศาสนาพระศรีอาริย์

19. ย.ยาน: พาหนะในฮูปแต้ม Vehicles

ชาวอีสานไปไหนมาไหนด้วยการเดิน ขนของด้วยการหาม เกวียนใช้เฉพาะที่จำเป็น มีรายละเอียดเรื่องเกวียน นอกจากนี้ ก็พูดถึงม้าซึ่งมีใช้เฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น เพราะม้าแพงและเลี้ยงยาก พาหนะอีกชนิดหนึ่งคือ เรือซึ่งไม่ค่อยมีความสำคัญ

20. ฮ.เฮือน หลากหลายที่พักพิง Houses

บทนี้ว่าด้วยบ้านเรือน และความเชื่อเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ไม่ว่าจะเป็นการเลือกพื้นที่ ทิศทางในการสร้างบ้านเรือน รวมทั้งการจำแนกเรือนพื้นบ้านอีสานออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ เรือนชั่วคราว เรือนกึ่งถาวร และเรือนถาวร

21. ล.ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ Loas and Other Ethnic groups

แดนอีสานเป็นที่อยู่ของกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ บทนี้ชี้ให้เห็นความหมายของคำว่า “ลาว” หมายถึง คนที่ได้รับการยอมรับและยกย่องว่าดีกว่า เหนือกว่าคนอื่น หรือ “ผู้เป็นใหญ่” นั่นเอง คำว่า “ลาว” ค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงไป เมื่อมีการใช้คำว่า “ขุน” “พญา” หรือ “สมเด็จพระ” เข้ามาแทน ผู้คนที่อยู่ในอีสานแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มตามลักษณะภาษาและวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว กลุ่มวัฒนธรรมมอญ-ขมร กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช และกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ

22. ว.ว่าว และการละเล่น Kites

ว่าวเป็นที่นิยมเล่นกันมากในหมู่ชาวอีสาน ผู้เขียนได้รวบรวมว่าวชนิดต่างๆ และบอกลักษณะ รวมทั้ง การทำว่าวไว้ นอกจากนี้ ยังมีเกร็ดประวัติศาสตร์เรื่องว่าวในสมัยสมเด็จพระนารายณ์อีกด้วย การละเล่นอื่นสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ก็รวบรวมอยู่ในบทนี้เช่นกัน

23. ส.สินไช: วรรณกรรมพื้นบ้านยอดนิยม Sinsai

สินไช เป็นนิทานที่ชาวอีสานนิยมนำมาเขียนเป็นฮูปแต้มมากที่สุด รองจากเวสสันดรชาดก ซึ่งผู้เขียนได้ยกบางตอนมาให้อ่านกันในหลายสำนวน

24. ห.หูก: แฟชั่นอีสาน Weaving

คุณสมบัติของผู้หญิงอีสาน คือ ต้องทอผ้าเป็น บรรยายการแต่งกายของชาย-หญิงอีสานในเทศกาลสำคัญ และมีรายละเอียดของวิธีเพิ่มลวดลายให้ผ้าทอ พูดถึงผ้าชิ้นที่สามารถบอกสถานภาพทางสังคมและการสมรสได้อีกด้วย

25. อ.อาชีพ: นายฮ้อยและอื่น ๆ Occupations

หมวดนี้ได้พรรณนาถึงอาชีพ “นายฮ้อย” ของชาวอีสาน ได้อย่างเห็นภาพชัดเจนตามไปด้วย เพราะมีรายละเอียดตั้งแต่การเตรียมหาวัวควายเพื่อเป็นสินค้า การเตรียมตัวเอง

และคนที่อยู่ข้างหลัง การเดินทาง ตลอดจนสินค้าอื่นๆ ที่นำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนทั้งขาไปและขากลับ

ลิ้มสรวล: เรื่องขำขันและภาพน่ารักที่ซ่อนไว้ในลิ้ม Sense of Humour

บทนี้เป็นบทสุดท้าย บทแรกเริ่มหน้าด้วย ลิ้ม ซุปแต่มาจากที่อารมณ์ขัน และภาพที่น่ารักๆ ใน ลิ้ม โดยมีเรื่องเล่าสนุกๆ ระหว่าง “เจ๊ก” กับ “ลาว” ประกอบด้วย

ในแต่ละตัวหมวดซึ่งบอกเล่าการใช้ชีวิตของชาวอีสานในอดีต ผู้เขียนเขียนในรูปของจดหมายซึ่งสามารถแทรกความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวบอกน้ำรินได้ แต่ความคิดนั้นๆ ไม่ได้ออกนอกเรื่องเลย คำอธิบายสรุปเป็นภาษาอังกฤษสั้นๆ นำเรื่องทุกหมวด ทำให้ผู้อ่านที่เป็นชาวต่างประเทศสามารถรับรู้เรื่องราวของคนอีสานในอดีตได้พร้อมๆ กับการพิจารณาภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีประกอบไว้ด้วย เส้นหัวของหนังสือนอกจากจะอยู่ที่รูปภาพแล้ว รายละเอียดเนื้อหาที่เขียนก็ยังอ้างอิงทั้งจากคำบอกเล่า และผู้รู้จำนวนมากที่ได้ศึกษาและเขียนถึงเรื่องนั้นๆ ไว้ก่อนแล้ว เป็นองค์ความรู้เก่ามาเรียงร้อยเข้าด้วยกันได้ชนิดที่อ่านไม่เบื่อ ได้ทั้งสาระและความเพลิดเพลินควบคู่กัน การตีความจากภาพก็ชวนให้ติดตามหรือชวนให้มีการศึกษาต่อไปอีก เช่น วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในอีสาน ทศนคติของคนกรุงเทพฯ ที่มีต่อคนอีสาน การศึกษาประเพณีเกี่ยวกับชีวิตจากภาพจิตรกรรมฝาผนังของอีสานเปรียบเทียบกับภาคเหนือ เป็นต้น

คุณค่าของหนังสือนี้ นอกจากอยู่ที่ได้เก็บภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งนานไปก็อาจชำรุดเสียหายไปตามกาลเวลาแล้ว ยังบอกเล่าวัฒนธรรมของชาวอีสานซึ่งมีอัตลักษณ์โดดเด่นดูสมบัติอันล้ำค่า ตั้งแต่ประเพณี ความเชื่อ ภาษา การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ของชาวอีสานในอดีต ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนอีสานด้วยกันเอง ความสัมพันธ์ของคนอีสานกับ

สิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวและรวมไปถึงความสัมพันธ์ของคนอีสานกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เทวดา แถน ผีเปรต เรียกได้ว่าหนังสือนี้มีเนื้อหาครอบคลุมทุกมิติของชีวิตชาวอีสานในอดีตเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาของนักศึกษามหาวิทยาลัยในสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อย่างไรก็ตามประชาชนทั่วไป ก็อ่านได้ความรู้ความเพลิดเพลินเช่นกัน

วิถีชีวิตชาวอีสานในอดีตจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง และเนื้อหาที่รวบรวมไว้นี้ ชวนให้คิดเปรียบเทียบสภาพชีวิตจริงในปัจจุบันของชาวอีสานว่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง อะไรที่ยังคงอยู่ ทั้งในรูปของความเชื่อและวิถีปฏิบัติ มีปัจจัยอะไรที่ชาวอีสานยังดำรงรักษาความเชื่อและการปฏิบัตินั้นๆ ไว้ได้อย่างมั่นคง ในขณะที่ในหลายๆ เรื่อง คงเหลือเพียงความทรงจำจากอดีตเท่านั้น นอกจากนี้วิถีชีวิตชาวอีสานและความรู้ในเรื่องราวต่างๆ มากมายที่ปรากฏในหนังสือนี้ สามารถนำไปเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคอื่นของประเทศไทยได้ด้วย บางเรื่องมีการปฏิบัติที่คล้ายๆ กัน โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานบุญในพุทธศาสนา เช่น บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญมหาชาติหรือเทศน์มหาชาติ เป็นต้น

หากมีการปรับปรุงในการพิมพ์ครั้งต่อไป ควรมีรูปลิ้มของแต่ละวัดซึ่งเป็นที่มาของภาพจิตรกรรมฝาผนังในหนังสือ เพื่อให้เห็นขนาดของลิ้มและความงามของลิ้มทั้งหมด ดังที่ผู้เขียนบอกไว้ว่าซุปแต่มีทั้งภายในและภายนอกซึ่งต่างจากโบสถ์ในภาคอื่นๆ ที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนไว้ที่ผนังภายในโบสถ์

สำหรับผู้รู้ทางด้านจิตรกรรม ควรมีการศึกษาถึงเทคนิคการวาดรูป สีที่ใช้และรวมถึงเทคนิคอื่นๆ ที่ช่างโบราณใช้ในการวาดรูป นอกจากเป็นการอนุรักษ์ภาพโบราณแล้วยังอาจจะคิดต่อยอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสานให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน